

SPIS ILUSTRACJI W TEKŚCIE

Ryc. 1. Nauka obrzędowych tańców chińskich (wg: Th. Woody <i>Life and Education in Early Societies</i> . New York 1949)	30
Ryc. 2. Górna część strony papirusowego zeszytu ucznia egipskiego (wg: R. Alt <i>Bilderatlas</i> , B. I. Berlin 1960).	41
Ryc. 3. Zabawki dzieci egipskich wyrzeźbione z drewna (wg: R. Alt <i>Bilderatlas</i> , B. I)	42
Ryc. 4. Wymierzanie kar fizycznych egipskim chłopcom z ludu (rysunek z około 2050—1770 roku p.n.e.; wg: R. Alt <i>Bilderatlas</i> , B. I).	44
Ryc. 5. Nauka strzelania z łuku w Egipcie (wg: R. Alt <i>Bilderatlas</i> , B. I)	45
Ryc. 6. Zapasy chłopców egipskich (wg: Th. Woody <i>Life and Education in Early Societies</i>)	46
Ryc. 7. Tablica ilustrująca rozwój pisma klinowego od 3000 do 600 roku p.n.e. (wg: N. Kramer <i>Kultura zaczęła się w Sumerze</i> . Warszawa 1961).	47
Ryc. 8. Pisarz sumeryjski z około 2350 roku p.n.e. (wg: R. Alt <i>Bilderatlas</i> , B. I)	48
Ryc. 9. Tabliczka gliniana ucznia babilońskiego z ćwiczeniami z astronomii i matematyki (wg: <i>Enciclopedia storica delle scienze e delle loro applicazioni</i> , t. I. Milano 1941)	50
Ryc. 10. Ojciec babiloński poucza syna. Rysunek z VII wieku p.n.e. (wg: R. Alt <i>Bilderatlas</i> , B. I).	51
Ryc. 11. Nauka u gramatysty i lutnisty w Atenach (obraz z 480 roku p.n.e.; wg: R. Alt <i>Bilderatlas</i> , B. I).	66
Ryc. 12. Nauka starszych chłopców w ateńskiej szkole (wg: R. Alt <i>Bilderatlas</i> , B. I)	67
Ryc. 13. Nauka w rzymskiej szkole elementarnej (wg: R. Alt <i>Bilderatlas</i> , B. I)	115
Ryc. 14. Rylec i torba na zwoje papirusowe ucznia rzymskiego (wg: L. Cole <i>A History of Education</i> . New York 1956)	116
Ryc. 15. Liczydło do nauki rachunków w szkole rzymskiej (wg: R. Alt <i>Bilderatlas</i> , B. I)	117
Ryc. 16. Nauka gramatyki w wiekach średnich (wg: R. Zamorensis <i>Spiegel des menschlichen Lebens</i> . Augsburg 1479).	183
Ryc. 17. Nauczyciel zakonny z uczniami (drzeworyt z końca XV wieku; wg: <i>Die deutschen — „Accipies“ und „magister cum discipulis“ — Holzschnitte</i> . Strassburg 1908)	186
Ryc. 18. Nauka gramatyki w średniowieczu (drzeworyt z książki: <i>Die deutschen — „Accipies“ und „magister cum discipulis“ — Holzschnitte</i>).	193
Ryc. 19. Nauka rachunków w średniowieczu (drzeworyt z końca XV wieku; wg: <i>Die deutschen — „Accipies“ und „magister cum discipulis“ — Holzschnitte</i>)	197

Ryc. 20. Nauka astronomii w średniowieczu (drzeworyt z książki: <i>Die deutschen</i> — „ <i>Accipies</i> “ und „ <i>magister cum discipulis</i> “ — <i>Holzschnitte</i>)	198
Ryc. 21. Lekcja śpiewu w wiekach średnich (drzeworyt z książki: <i>Die deutschen</i> — „ <i>Accipies</i> “ und „ <i>magister cum discipulis</i> “ — <i>Holzschnitte</i>)	199
Ryc. 22. Zabawki drewniane z X wieku (wg: <i>Beiträge zur Geschichte der Vorschulerziehung</i> . Berlin 1961)	201
Ryc. 23. Nauka łaciny świeckich uczniów mieszczańskich (drzeworyt z końca XV wieku z książki: <i>Die deutschen</i> — „ <i>Accipies</i> “ und „ <i>magister cum discipulis</i> “ — <i>Holzschnitte</i>)	204
Ryc. 24. Nauka retoryki świeckich uczniów mieszczańskich połączonej z nauką pisania listów (wg: R. Alt <i>Bilderatlas</i> , B. I)	205
Ryc. 25. Nauczyciel świecki z trzema uczniami (drzeworyt z końca XV wieku; wg: <i>Die deutschen</i> — „ <i>Accipies</i> “ und „ <i>magister cum discipulis</i> “ — <i>Holzschnitte</i>)	206
Ryc. 26. Nauczyciel świecki z uczniem (drzeworyt z XV wieku; wg: A. M. Hind <i>History of Woodcut</i> , t. II)	207
Ryc. 27. Piotr Abelard (rysunek z fantazji; wg: L. Cole <i>History of Education</i>)	212
Ryc. 28. Wykład średniowieczny (drzeworyt z XV wieku; wg: Schramm <i>Der Bilderschmuck der Frühdrucke</i> . Leipzig 1921)	219
Ryc. 29. Operacja oka w XIII wieku (wg: R. Alt <i>Bilderatlas</i> , B. I)	222
Ryc. 30. Ruchoma zabawka dzieci rycerskich (wg: <i>Beiträge zur Geschichte der Vorschulerziehung</i>)	233
Ryc. 31. Nauka paziów gry na instrumentach muzycznych (wg: R. Alt <i>Bilderatlas</i> , B. I)	234
Ryc. 32. Paziowie uczą się puszczania sokoła na zwierza (wg: R. Alt <i>Bilderatlas</i> , B. I)	235
Ryc. 33. Pasowanie na rycerza (drzeworyt z książki: F. W. H. Hollstein <i>German Engravings</i> , t. V. Amsterdam 1954)	236
Ryc. 34. Nauka pielęgnowania chorych (wg: R. Alt <i>Bilderatlas</i> , B. I)	237
Ryc. 35. Nauczyciel średniowieczny z czterema uczniami (drzeworyt z końca XV wieku; wg: <i>Die deutschen</i> — „ <i>Accipies</i> “ und „ <i>magister cum discipulis</i> “ — <i>Holzschnitte</i>)	247
Ryc. 36. Nauka śpiewu w szkole parafialnej (wg: R. Alt <i>Bilderatlas</i> , B. I)	253
Ryc. 37. Spis pierwszych studentów uniwersytetu krakowskiego w 1400 roku (wg: A. Brückner <i>Tysiąc lat kultury polskiej</i> , wyd. III. Paryż 1955)	264
Ryc. 38. Wykład w XV wieku (drzeworyt z XV wieku; wg: A. M. Hind <i>History of Woodcut</i> , t. II)	265
Ryc. 39. Szkoła humanistyczna XV wieku (wg: R. Alt <i>Bilderatlas</i> , B. I)	275
Ryc. 40. Klasa szkolna z początku XVI wieku (drzeworyt z książki: A. M. Hind <i>History of Woodcut</i> , t. II)	277
Ryc. 41. Vittorino da Feltrę według medalu w British Museum (wg: L. Cole <i>A History of Education</i>)	279
Ryc. 42. Nauczyciel i uczeń w okresie Odrodzenia (drzeworyt z początku XVI wieku; wg: <i>Die deutschen</i> — „ <i>Accipies</i> “ und „ <i>magister cum discipulis</i> “ — <i>Holzschnitte</i>)	281
Ryc. 43. Nauka poetyki w czasach Odrodzenia (wg: Henrici Bebelli <i>Ars versificandi et carminum condendorum cum quantitativibus syllabarum</i> . 1915)	289
Ryc. 44. Kolegium Marii Magdaleny w Oxfordzie (ilustracja Dawida Loggana z 1675 roku; wg: P. N. Hofer <i>Baroque Book Illustration</i> . Harvard 1951)	295
Ryc. 45. Nauka w szkole renesansowej (ilustracja do książki: <i>Ars Epistolandi Francisci Magistri Veneti</i> ; przedruk z: <i>Die deutschen</i> — „ <i>Accipies</i> “ und „ <i>magister cum discipulis</i> “ — <i>Holzschnitte</i>)	307
Ryc. 46. Klasa szkolna z początku XVI wieku (drzeworyt z 1515 roku; wg: <i>Die deutschen</i> — „ <i>Accipies</i> “ und „ <i>magister cum discipulis</i> “ — <i>Holzschnitte</i>)	314

Ryc. 47. Globusy Ziemi i sklepienia niebieskiego z XVI wieku (wg: A. M. Hind <i>Engravings in England</i> . Cambridge 1952).	325
Ryc. 48. Strona tytułowa odezwy Lutra <i>Do rajców i burmistrzów niemieckich w sprawie zakładania szkół</i> (wg: R. Alt <i>Bilderatlas</i> , B. I)	342
Ryc. 49. Strona tytułowa <i>Ratio atque institutio studiorum</i> (wg: R. Alt <i>Bilderatlas</i> B. I)	359
Ryc. 50. Typowa scena szkolnego teatru jezuickiego w XVII wieku (rysunek Nicolo Sabbatiniego. Ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie; fot. H. Romanowski)	366
Ryc. 51. Strona tytułowa wydanego w roku 1507 podręcznika pisania listów <i>Modus epistolandi</i> (ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie; fot. H. Romanowski)	372
Ryc. 52. Żak krakowski z XVI wieku (wg sztychu T. Tretera z 1588 roku; z książki: A. Brückner <i>Tysiąc lat kultury polskiej</i> , wyd. III. Paryż 1955).	377
Ryc. 53. Strona tytułowa rozprawy Szymona Mariciusa <i>De scholis seu academiiis</i> (ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie; fot. H. Romanowski)	401
Ryc. 54. Strona tytułowa drugiego, bazylejskiego wydania dzieła Modrzewskiego <i>De Republica emendanda</i> (fot. H. Romanowski)	408
Ryc. 55. Strona tytułowa pierwszego tłumaczenia na język polski dzieła Modrzewskiego <i>O poprawie Rzeczypospolitej</i>	411
Ryc. 56. Strona tytułowa <i>Szkolnej Mizeryi</i>	441
Ryc. 57. Mapa ilustrująca oddziaływanie myśli ariańskiej (ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie; fot. H. Romanowski).	455
Ryc. 58. Strona tytułowa podręcznika matematyki Joachima Stegmana	457
Ryc. 59. Strona tytułowa podręcznika <i>Etyki</i> Crella z podpisami różnych jego właścicieli	459
Ryc. 60. Przepisy dla nauczycieli i uczniów gimnazjum w Rakowie	462
Ryc. 61. Strona tytułowa informacji dwu uczonych niemieckich: Helwiga i Junga o nowej dydaktyce Ratichiusa (wg: R. Alt <i>Bilderatlas</i> , B. I.)	490
Ryc. 62. Strona tytułowa wydanej w Lesznie <i>Latinae linguae Janua reserata</i> (wg: J. A. Comenii <i>Janua linguarum reserata</i> . Praha 1959)	498
Ryc. 63. Tłumaczenie <i>Januy</i> na język polski	500
Ryc. 64. Niemieckie wydanie <i>Informatorium szkoły macierzyńskiej w Lesznie</i>	501
Ryc. 65. Ilustracja do rozprawy Samuela Hartliba <i>London's Charity</i> . London 1648	521
Ryc. 66. Strona tytułowa traktatu Wiliama Petty'ego <i>Rada dla Samuela Hartliba w sprawie postępu niektórych części nauk</i>	526
Ryc. 67. Strona tytułowa rozprawy Samuela Hartliba o konieczności założenia szkoły rolniczej w Londynie.	532
Ryc. 68. Nauka w szkole rosyjskiej w XVII wieku (wg: R. Alt <i>Bilderatlas</i> , B. I)	559
Ryc. 69. Ilustracja do elementarza W. Burcewa (Moskwa 1637) (wg: A. A. Sidorow <i>Driewnierusskaja kniżnaja grawiura</i> . Moskwa 1961)	560
Ryc. 70. Ilustracja do rosyjskiego elementarza K. Istomina z 1692 roku (wg: A. A. Sidorow <i>Driewnierusskaja kniżnaja grawiura</i>)	561
Ryc. 71. Ilustracja do elementarza F. Polikarpowa z 1701 roku. Po prawej chłopiec na kłęczkach czyta przed siedzącym nauczycielem (wg: A. A. Sidorow <i>Driewnierusskaja kniżnaja grawiura</i>)	563
Ryc. 72. Strona tytułowa arytmetyki wydanej w Moskwie w 1703 roku przez Leontyna Magnickiego (wg: A. A. Sidorow <i>Driewnierusskaja kniżnaja grawiura</i>)	565
Ryc. 73. Szkoła rosyjska z początku XVIII wieku (wg: <i>Trzechjęzyczny elementarz F. Polikarpowa</i> . Moskwa 1701).	567

Ryc. 74. Nowy rosyjski alfabet wprowadzony przez Piotra Wielkiego (wg: R. Alt <i>Bilderatlas</i> , B. I)	568
Ryc. 75. Turniej rycerski w Nancy w 1627 r. (ilustracja J. Callot w książce: P. H. Hofer <i>Baroque Book Illustration</i> . Harvard 1951)	582
Ryc. 76. Nauka fechtunku w akademiach rycerskich (wg: R. Alt <i>Bilderatlas</i> , B. I)	583
Ryc. 77. Plac teatru Collegium Nobilium przy ulicy Długiej w Warszawie (ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie; fot. H. Romanowski).	592
Ryc. 78. Afisz teatralny Collegium Nobilium (wg: <i>Nasza przeszłość</i> . Kraków 1956).	593
Ryc. 79. Strona tytułowa <i>General Land-Schul-Reglement</i> (wg: R. Alt <i>Bilderatlas</i> , B. I)	638
Ryc. 80. Strona tytułowa jednego z wydań <i>Katechizmu kadeckiego</i> pióra Adama Czartoryskiego (ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie; fot. H. Romanowski)	649
Ryc. 81. Uniwersał Komisji Edukacji Narodowej zawiadamiający społeczeństwo o jej powstaniu (ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie; fot. H. Romanowski)	661
Ryc. 82. Strona tytułowa podręcznika algebry Komisji Edukacji Narodowej (ze zbiorów Muzeum Historycznego w Warszawie; fot. H. Romanowski)	668
Ryc. 83. Strona tytułowa projektu ustaw Komisji Edukacji Narodowej (ze zbiorów Muzeum Historycznego w Warszawie; fot. H. Romanowski)	673
Ryc. 84. Plan szkoły dla nauczycieli parafialnych — część obejmująca urządzenia gospodarcze	684
Ryc. 85. Elementarz z czasów Komisji Edukacji Narodowej (ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie; fot. H. Romanowski)	688
Ryc. 86. Strona tytułowa jednej z książek o wychowaniu dziewcząt w Polsce XVIII wieku (ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie; fot. H. Romanowski)	694

SPIS ILUSTRACJI NA WKŁADKACH

	między str.
Dziewczynka australijska przygląda się pracy matki (wg: Robert Alt <i>Bilderatlas zur Schul und Erziehung Geschichte</i> , B. I. Berlin 1960)	16—17
Indianin z Ameryki Południowej towarzyszy ojcu na polowaniu (wg: R. Alt <i>Bilderatlas</i> , B. I)	16—17
Scena z inicjacji (wg: R. Alt <i>Bilderatlas</i> , B. I.)	16—17
Gra w piłkę nożną w Chinach w II—I wieku p.n.e. (wg: Th. Woody <i>Life and Education in Early Societies</i> . New York 1949)	32—33
Konfucjusz i dwaj uczniowie (Muzeum Sztuk Pięknych w Bostonie)	32—33
Grupa skrybów egipskich (płaskorzeźba z czasów XVIII dynastii faraonów w muzeum we Florencji)	32—33
Taniec dziewcząt egipskich — płaskorzeźba (wg: <i>Encyclopédie photographique</i> , t. I)	32—33
Nauka geometrii i arytmetyki w Egipcie (wg: <i>Encyclopedia storica della scienza e delle loro applicazioni</i> , t. I. Milano 1941)	40—41
Zapasy młodzieży egipskiej (wg: Th. Woody <i>Life and Education in Early Societies</i>)	40—41
Gliniana tabliczka szkolna ucznia sumaryjskiego (wg: N. Kramer <i>From the Tablets of Sumer</i> [b. m]. 1956)	40—41
Zadania ucznia sumeryjskiego na tabliczce glinianej na temat życia szkolnego (wg: N. Kramer <i>From the Tablets of Sumer</i>)	40—41
Biegająca dziewczynka spartańska (wg: Th. Woody <i>Life and Education in Early Societies</i>)	56—57
Zapaśnicy ateńscy i sędzia (waza attycka z IV wieku; wg: <i>Encyclopédie photographique</i> , t. II)	56—57
Chłopiec ateński z pedagogiem (obraz z około 500 roku p.n.e.; wg: R. Alt <i>Bilderatlas</i> , B. I)	56—57
Polowanie w Sparcie (wg: Th. Woody <i>Life and Education in Early Societies</i>)	56—57
Solon z uczniami (obraz arabski z XIII wieku; wg: R. Ettinhausen <i>La peinture arabe</i> , vol. III. Geneve 1952)	64—65
Sokrates z dwoma uczniami (obraz arabski z XIII wieku; wg: R. Ettinhausen <i>La peinture arabe</i> , vol. III)	64—65
Nauka gimnastyki w palestrze (wg: R. Alt <i>Bilderatlas</i> , B. I)	64—65
Ćwiczenia w palestrze (rysunek z około 500 roku p.n.e.; wg: R. Alt <i>Bilderatlas</i> , B. I)	64—65
Gra w piłkę chłopców (płaskorzeźba w Muzeum Narodowym w Atenach)	64—65
Skoki chłopców ateńskich (wg: Th. Woody <i>Life and Education in Early Societies</i>)	64—65
Nauka jazdy konnej w czasie efebii (rysunek z około 500 roku p.n.e.; wg: R. Alt <i>Bilderatlas</i> , B. I)	64—65

	między str.
Ćwiczenia efebów ateńskich (wg: <i>Histoire générale de l'art</i> . Paris 1950)	64—65
Sokrates (statua w British Museum; wg: L. Cole <i>History of Education</i> . New York 1956)	80—81
Dysputa filozoficzna Platona i Arystotelesa (plaskorzeźba Luca della Robia; wg: <i>Enciclopedia storica delle scienze e delle loro applicazioni</i> , t. I. Milano 1941)	80—81
Alegoria siedmiu sztuk wyzwolonych (ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie; fot. H. Romanowski)	168—169
Karol Wielki (miedzioryt H. Wierexa; wg. J. A. Thuani <i>Historische Schreibung</i> . Frankfurt 1621)	168—169
Uczeń Alkwina, Hrabanus Maurus, wręcza swoje dzieło Marcinowi z Tours (wg: H. J. Hermann <i>Illuminierte Handschriften</i> . Leipzig 1923—1938)	192—193
Nauka gramatyki w wiekach średnich (miniatura z książki: H. J. Hermann <i>Illuminierte Handschriften</i>)	192—193
Nauka gramatyki Donata w wiekach średnich — pierwsza strona gramatyki (z rękopisów British Museum)	192—193
Strona tytułowa wierszowanych <i>Dystychów</i> Katona <i>De moribus</i> (wg: A. Schramm <i>Der Bilderschmuck der Frühdrucke</i> . Leipzig 1921)	208—209
Alegoria gramatyki, retoryki i logiki (ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie; fot. H. Romanowski)	208—209
Alegoria arytmetyki, która dokonuje obliczeń, oraz geometrii rysującej cyrklem (ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie; fot. H. Romanowski)	208—209
Średniowieczni żacy wędrowni (wg: L. Cole <i>A History of Education</i>)	224—225
Wykład etyki filozofa Henryka de Allemania z XIV wieku (wg: P. Wescher <i>Miniaturen</i> . Leipzig 1931)	224—225
Figury z brązu: rycerze do zabawy w turniej rycerski (wg: R. Alt <i>Bilderatlas</i> , B. I)	224—225
Praktyczne wychowanie paziów (rycina z rękopisu z XV wieku; wg: R. Alt <i>Bilderatlas</i> , B. I)	224—225
Nauka śpiewu w Polsce XV wieku (wg: A. Poliński <i>Dzieje muzyki polskiej w zarysie</i>)	256—257
Nauka bogatych paniczów w XV wieku pod kierunkiem nauczyciela-humanisty (miniatura włoska z początku XVI wieku; wg: R. Alt <i>Bilderatlas</i> , B. I)	256—257
Zabawa karnawałowa uczniów XVI wieku (ilustracja z Donata; wg: C. Santoro <i>Codici miniati</i> . Milano 1958)	256—257
Nauka jazdy konnej w XVI wieku (wg: C. Santoro <i>Codici miniati</i>)	256—257
Alegoria gramatyki łacińskiej w kształcie wieży (drzeworyt ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie; fot. H. Romanowski)	288—289
Nauczanie <i>Biblii</i> i <i>Katechizmu</i> Lutra w Niemczech w XVI wieku. Drzeworyt ze <i>Zwierciadła</i> Reja z 1568 r. (ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie; fot. H. Romanowski)	288—289
Tomasz Morus (portret pędzla J. Holbeina; ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie; fot. H. Romanowski)	304—305
Erazm z Rotterdamu (miedzioryt nieznanego rytownika; ze Zbiorów Królewskich w Gab. Rycin Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego)	304—305
Jan Ludwik Vives (wg: Josef Rattner <i>Grosse Pädagogen</i> . München — Basel 1956)	320—321
Gramatyka łacińska w postaci kobiety i chłopiec z książką (wg: V. Delen <i>Histoire de la gravure dans le Pays-Bas</i> . Paris 1935)	320—321

Franciszek Rabelais (staloryt Breviere L. Henri wg Th. Frere; ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie; fot. H. Romanowski)	336—337
Piotr Ramus (miedzioryt nieznanego rytownika w Gabinetecie Rycin Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego)	336—337
Marcin Luter (staloryt C. E. Wagstaffa; <i>Gallery of Portraits</i> , vol. II; Gabinet Rycin Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego)	344—345
Filip Melancton (miedzioryt wg Cranacha, ryt. Berger; Gabinet Rycin Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego)	344—345
Jan Sturm (miedzioryt nieznanego rytownika; ze Zbiorów Królewskich w Gabinetecie Rycin Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego)	352—353
Jan Kalwin (miedzioryt E. Desrachersa; ze Zbiorów Królewskich w Gabinetecie Rycin Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego)	352—353
Wychowanie rodzinne w Polsce XVI wieku (drzeworyt z książki: M. Rej. <i>Zwierciadło</i> . Kraków 1568)	384—385
Wychowanie dworskie w XVI wieku (wg: M. Rej <i>Zwierciadło</i>)	384—385
Lekcja śpiewu w czasach Odrodzenia (drzeworyt z XVI wieku w książce: <i>Die deutschen — „Accipies“ und „magister cum discipulis“ — Holzschnitte</i> . Strassburg 1908)	384—385
Wyjazd młodego szlachcica na studia zagraniczne z XVI wieku (drzeworyt wg: M. Rej <i>Zwierciadło</i> ; fot. H. Romanowski)	384—385
Widok ogólny miasta Torunia w XVII wieku (wg: <i>Jan Amos Komenský. Život a dílo v dokumentach</i> . Praha 1963)	392—393
Widok ogólny Leszna w XVII wieku (wg: <i>Jan Amos Komenský. Život a dílo v dokumentech</i>)	392—393
Ogłoszenie o otwarciu szkoły polskiej w Gdańsku w końcu XVII wieku (wg: K. Kubik <i>Polska szkoła prywatna w Gdańsku od XVI do połowy XVIII w.</i> Gdańsk 1963)	392—393
Gmach gimnazjum elbląskiego z XVII wieku (wg: <i>Album Jana Amosa Komenskoho</i> . Praha 1958)	392—393
Klasa szkolna w Polsce XVI wieku (drzeworyt wg: Rej <i>Zwierciadło</i> ; fot. H. Romanowski)	416—417
Egzamin w XVI wieku (drzeworyt wg: J. Muczkowski <i>Zbiór drzeworytów</i> . Kraków 1894; ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie; fot. H. Romanowski)	416—417
Wnętrze chaty chłopskiej w Polsce w XVI wieku (drzeworyt z XVI wieku; ze Zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie; fot. H. Romanowski)	416—417
Kolegium jezuickie w Poznaniu zbudowane w XVI wieku	424—425
Zamek w Pińczowie (staloryt wg: I. Chodźko <i>La Pologne Historique litteraire, monumentale et pittoresque</i> , t. III. Gabinet Rycin Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego)	424—425
Kolegium Jezuickie im. św. Barbary w Krakowie (fotografia współczesna)	424—425
Krużganek Collegium Maius Uniwersytetu Krakowskiego (wg: <i>Kolegium Większe Uniwersytetu Jagiellońskiego</i> . Kraków 1946)	432—433
Sala biblioteczna Collegium Maius Uniwersytetu Jagiellońskiego (wg: <i>Kolegium Większe Uniwersytetu Jagiellońskiego</i>)	432—433
Jan Zamoyski (portret D. Custosa; ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie; fot. H. Romanowski)	440—441
Szkoła parafialna na Kleparzu w Krakowie (obraz M. Cerchy z 1883 r.; fot. Z. Malinowski)	440—441
Jan Brożek (portret w Uniw. Jagiellońskim; fot. H. Romanowski)	448—449

Franciszek Rabelais (staloryt Breviere L. Henri wg Th. Frere; ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie; fot. H. Romanowski)	336—337
Piotr Ramus (miedzioryt nieznanego rytownika w Gabinetie Rycin Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego)	336—337
Marcin Luter (staloryt C. E. Wagstaffa; <i>Gallery of Portraits</i> , vol. II, Gabinet Rycin Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego)	344—345
Filip Melanchton (miedzioryt wg Cranacha, ryt. Berger; Gabinet Rycin Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego)	344—345
Jan Sturm (miedzioryt nieznanego rytownika; ze Zbiorów Królewskich w Gabinetie Rycin Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego)	352—353
Jan Kalwin (miedzioryt E. Desrachersa; ze Zbiorów Królewskich w Gabinetie Rycin Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego)	352—353
Wychowanie rodzinne w Polsce XVI wieku (drzeworyt z książki: M. Rej <i>Zwierciadło</i> . Kraków 1568)	384—385
Wychowanie dworskie w XVI wieku wg: M. Rej <i>Zwierciadło</i>)	384—385
Lekcja śpiewu w czasach Odrodzenia (drzeworyt z XVI wieku w książce: <i>Die deutschen — „Accipies” und „magister cum discipulis” — Holzschnitte</i> . Strassburg 1908)	384—385
Wyjazd młodego szlachcica na studia zagraniczne w XVI wieku drzeworyt wg: M. Rej <i>Zwierciadło</i> ; fot. H. Romanowski)	384—385
Widok ogólny miasta Torunia w XVII wieku (wg: <i>Jan Amos Komensky. Život a dílo v dokumentech</i> . Praha 1963)	392—393
Widok ogólny Leszna w XVII wieku (wg: <i>Jan Amos Komensky. Život a dílo v dokumentech</i>)	392—393
Ogłoszenie o otwarciu szkoły polskiej w Gdańsku w końcu XVII wieku (wg: K. Kubik <i>Polska szkoła prywatna w Gdańsku od XVI do połowy XVIII w.</i> Gdańsk 1963)	392—393
Gmach gimnazjum elbląskiego z XVII wieku (wg: <i>Album Jana Amosa Komenskoho</i> . Praha 1958)	392—393
Klasa szkolna w Polsce XVI wieku (drzeworyt wg: Rej <i>Zwierciadło</i> ; fot. H. Romanowski)	416—417
Egzamin w XVI wieku (drzeworyt wg: J. Muczowski <i>Zbiór drzeworytów</i> . Kraków 1849; ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie; fot. H. Romanowski)	416—417
Wnętrze chaty chłopskiej w Polsce w XVI wieku (drzeworyt z XVI wieku; ze Zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie; fot. H. Romanowski)	416—417
Kolegium jezuickie w Poznaniu zbudowane w XVI wieku	424—425
Zamek w Pińczowie (staloryt wg: I. Chodźko <i>La Pologne Historique litteraire, mnumentale et pittoresque</i> , t. III. Gabinet Rycin Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego)	424—425
Kolegium Jezuickie im. św. Barbary w Krakowie (fotografia współczesna)	424—425
Krużganek Collegium Maius Uniwersytetu Krakowskiego (wg: <i>Kolegium Większe Uniwersytetu Jagiellońskiego</i> . Kraków 1946)	432—433
Sala biblioteczna Collegium Maius Uniwersytetu Jagiellońskiego (wg: <i>Kolegium Większe Uniwersytetu Jagiellońskiego</i>)	432—433
Jan Zamoyski (portret D. Custosa; ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie; fot. H. Romanowski)	440—441
szkoła parafialna na Kleparzu w Krakowie (obraz M. Cerchy z 1883 r.; Z. Malinowski)	440—441
Jan Brożek (portret w Uniw. Jagiellońskim; fot. H. Romanowski)	448—449
Sebastian Petrycy z Pilzna (portret w Uniw. Jagiellońskim)	448—449

Karykatura szkoły wiejskiej w XVI wieku (obraz Piotra Brueghla z 1556 r.; wg: R. van Bastelaer <i>Peter Brueghel</i> . Bruxelles 1908)	456-45
Mateusz Morawa <i>Szkola wiejska</i> (sztych w Muzeum Narodowym w Krakowie z 1654 roku)	456-45
Tomasz Campanella (miedzioryt nieznanego rytownika; Gabinet Rycin Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego)	472-473
Jan Andreae	472-473
Franciszek Bacon (staloryt I. Possellwhite'a, vol. VII; Gabinet Rycin Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego)	480-481
René Descartes (staloryt W. Holla; <i>Gallery of Portraits</i> ; vol. IV; Gabinet Rycin Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego)	480-481
Nauka śpiewania psalmów w XVI wieku (wg: R. Alt <i>Bilderatlas</i> , B. I)	488-489
Uniwersytet w Lejdzie (miedzioryt z XVI wieku; wg: St. D'Isay <i>Histoire des Universités françaises</i> . Paris 1933)	
Nauczanie w rodzinie braci czeskich w XVII wieku (wg: <i>Beiträge zur Geschichte der Vorschulerziehung</i>)	
Portret J. A. Komeńskiego z 1642 r., pędzla malarza holenderskiego Ovensa	496-
Szkola miejska w czasach Komeńskiego (wg: R. Alt <i>Bilderatlas</i> , B. I)	496-
J. A. Komeński <i>Orbis pictus</i> . Ilustracja do czytanki: <i>Pilność, pracowitość</i> (ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie; fot. H. Romanowski)	504-5
J. A. Komeński <i>Orbis pictus</i> . Nauczyciel objaśniający dziecku poglądo-wo otaczający je świat (ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie; fot. H. Romanowski)	504-505
Nauczyciel i uczeń z XVII wieku. Ilustracja z <i>Orbis pictus</i> J. A. Komeńskiego	504-505
J. A. Komeński <i>Orbis pictus</i> ; ilustracja do czytanki o grach i zabawach dzieci na świeżym powietrzu (ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie; fot. H. Romanowski)	504-505
Pomnik Komeńskiego w Lesznie	512-
Krzysztof Opaliński (miedzioryt Ł. Vorstermana; Gabinet Rycin Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego)	512-
John Milton (portret E. Desrochersa; ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie; fot. H. Romanowski)	528-529
William Petty (mezzotinta, ryt. I. Smith; ze zbiorów Królewskich w Gabinet Rycin Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego)	528-529
Oliver Cromwell (staloryt E. Scrivena; <i>Gallery of Portraits</i> , vol. IV; Gabinet Rycin Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego)	536-537
John Locke (staloryt I. Possellwhite'a; <i>Gallery of Portraits</i> , vol. V; Gabinet Rycin Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego)	536-537
Wyjazd do szkoły bogatych chłopców angielskich w XVIII wieku (drzeworyt; wg: Ch. Holme <i>Old English Mezzotins</i> . London 1910)	552-553
Powrót ze szkoły bogatych chłopców angielskich z XVIII wieku (drzeworyt; wg: Ch. Holme <i>Old English Mezzotins</i>)	552-553
Marzenie ucznia (rysunek z 1700 roku; wg: R. Alt <i>Bilderatlas</i> , B. I)	
Nauka w szkole angielskiej XVIII wieku (wg: R. Alt <i>Bilderatlas</i>)	
Piotr Wielki (staloryt W. Holla; <i>Gallery of Portraits</i> , vol. II, Gabinet Rycin Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego)	
Szkola Matematycznych i Nawigacyjnych Nauk (wg: A. A. Sidorski <i>Driewnierusskaja kniżnaja grawiura</i>)	

Stanisław Leszczyński (portret Carsa ; ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie ; fot. H. Romanowski)	584—585
Stanisław Konarski (ze zbiorów Muzeum Historycznego w Warszawie)	584—585
Ćwiczenia w fechtunku kadetów Akademii rycerskiej w Antwerpii w 1628 roku (ilustracja Krystyna de Passe w książce: P. H. Hofer <i>Baroque Book Illustration</i> . Harvard 1951)	592—593
Fasada Collegium Nobilium w Warszawie (wg planów J. Fontany ; ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie ; fot. H. Romanowski)	592—593
Konwikt pijarów w Warszawie (akwarela Z. Vogla ; ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie ; fot. H. Romanowski)	592—593
F. M. Voltaire (staloryt J. Mollisona ; <i>Gallery of Portraits</i> , vol. II, Gabinet Rycin Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego)	608—609
Jan Jakub Rousseau (staloryt R. Harta, <i>Gallery of Portraits</i> , vol. V ; Gabinet Rycin Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego)	608—609
Victor Mirabeau (staloryt W. Hopwooda ; Gabinet Rycin Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego)	624—625
Klaudiusz Helwecjusz (miedzioryt według L. M. Vanloo ; ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie ; fot. H. Romanowski)	624—625
Stanisław August Poniatowski (portret M. Bacciarelliego ; ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie ; fot. H. Romanowski)	656—657
Michał Poniatowski (rysunek piórem Haake'a ; ze zbiorów Królewskich w Gabinetcie Rycin Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego)	656—657
Adam Czartoryski (portret pędzla Śliwickiego ; ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie ; fot. H. Romanowski)	664—665
Ignacy Massalski (portret pędzla Bolesława Dłuskiego ; Gabinet Rycin Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego)	664—665
Ignacy Potocki (portret pędzla Śliwickiego ; ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie ; fot. H. Romanowski)	672—673
Andrzej Zamoyski (staloryt ; wg: I. Chodźko <i>La Pologne historique, litteraire, monumentale et pittoresque</i> , t. III ; Gabinet Rycin Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego)	672—673
Hugo Kołłątaj (staloryt ; wg: I. Chodźko <i>La Pologne historique, litteraire, monumentale et pittoresque</i> , t. III ; Gabinet Rycin Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego)	680—681
Julian Ursyn Niemcewicz (miedzioryt T. Ligbera ; ze zbiorów Muzeum Historycznego w Warszawie)	680—681
Grzegorz Piramowicz (portret nieznanego malarza z XVIII wieku ; ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie ; fot. H. Romanowski)	688—689
Onufry Kopczyński (portret Majerskiego ; ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie ; fot. H. Romanowski)	688—689
Jan Śniadecki (portret pędzla W. Walkiewicza ; ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie ; fot. H. Romanowski)	696—697
Krzysztof Kluk (portret nieznanego malarza z XVIII w. ; ze zbiorów Muzeum Narodowego w Warszawie ; fot. H. Romanowski)	696—697
J. D'Alembert (staloryt W. Hopwooda ; <i>Gallery of Portraits</i> , vol. III ; Gabinet Rycin Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego)	728—729
Ch. M. Perigord-Talleyrand (staloryt Pedrettiego wg F. Gerarda ; Gabinet Rycin Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego)	728—729
J. A. Condorcet (portret I. L. de Delpecka, litografia Maurina ; Gabinet Rycin Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego)	728—729
M. Lepelletier (litografia R. Grevedona ; Gabinet Rycin Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego)	728—729